

ỦY BAN NHÂN DÂN TỈNH TRÀ VINH
TRƯỜNG ĐẠI HỌC TRÀ VINH

PHẠM VĂN PHƯƠNG

TÍN NGƯỠNG THỜ ANH HÙNG DÂN TỘC
TRẦN VĂN THÀNH Ở TỈNH AN GIANG

LUẬN ÁN TIẾN SĨ NGÀNH VĂN HÓA HỌC

Mã ngành: 9229040

TÓM TẮT LUẬN ÁN TIẾN SĨ

TRÀ VINH, NĂM 2023

Công trình được hoàn thành tại:
TRƯỜNG ĐẠI HỌC TRÀ VINH

Người hướng dẫn khoa học:

GS.TS Nguyễn Chí Bền

Phản biện 1:

Phản biện 2:

Phản biện 3:

Luận án sẽ được bảo vệ trước Hội đồng đánh giá luận án

cấp trường họp tại Trường Đại học Trà Vinh Vào

lúc.....giờ ngày tháng năm

Có thể tìm hiểu luận án tại thư viện :

.....

(ghi tên tất cả các thư viện nộp luận án

PHẦN MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

Tây Nam Bộ không chỉ là vùng đất mang đậm nét đặc trưng về lịch sử, địa lý tự nhiên mà còn là vùng đất có nhiều tín ngưỡng và tôn giáo. Mỗi tín ngưỡng, tôn giáo tuy có nguồn gốc hình thành và văn hóa khác nhau nhưng cùng hội tụ, góp phần tạo nên diện mạo văn hóa đặc trưng của một vùng châu thổ sông Cửu Long. Nơi đây, con người hiền hòa, phóng khoáng với khát vọng sinh tồn mạnh mẽ đã sẵn sàng tiếp nhận các giá trị văn hóa của nhiều loại tín ngưỡng, tôn giáo. Qua đó, họ tìm thấy sự chở che, nương tựa, lấy đó làm sức mạnh tinh thần để khăn hoang lập ấp, xây dựng xóm làng và sinh cơ lập nghiệp. Trên nền tảng của tín ngưỡng, tôn giáo đã được kế thừa từ xa xưa, người dân Tây Nam Bộ còn sáng tạo ra các tôn giáo tín ngưỡng mới, vừa đáp ứng nhu cầu tâm linh, vừa sát hợp với thực tiễn tự nhiên, lịch sử xã hội của vùng đất mà họ sinh tồn. Những tín ngưỡng, tôn giáo có nguồn gốc bản địa này có thể kể đến, như: tục thờ Bà Chúa Xứ, thờ Nam Hải tướng quân, Đạo Bửu Sơn Kỳ Hương, Đạo Tứ Ân Hiếu Nghĩa, Đạo Hòa Hảo, Đạo Cao Đài ... và một số tổ chức, cơ sở hành đạo lẻ tẻ ở các tỉnh thành. Xét trên góc độ xã hội, các tín ngưỡng tôn giáo bản địa đã góp phần gắn kết các mối quan hệ xóm làng, tạo niềm tin có tính hướng thiện, giúp cộng đồng nói chung, các tín đồ nói riêng vượt qua giai đoạn lịch sử nhiều biến động của vùng Tây Nam Bộ.

Truyền thống “*uống nước nhớ nguồn*”, “*ăn quả nhớ người trồng cây*” là dấu khắc trong tâm thức văn hóa của con người Việt Nam, song càng mạnh mẽ và sâu sắc đối với người Việt Nam bởi truyền thống đó được hun đúc từ giai đoạn đầu của công cuộc khăn hoang lập ấp ở Nam Bộ. Đặc biệt là sự tri ân và tôn vinh đối với những bậc tiền nhân đã đem trí tuệ, tài năng, lòng dũng cảm và đức hy sinh để bảo vệ đất nước và xây dựng xóm làng. Đối với nhân dân họ đã trở thành hình tượng anh hùng. Hành động đấu tranh dũng cảm, kiên cường chống xâm lược, sẵn sàng xả thân vì đại nghĩa là tấm gương sáng cần được tôn thờ để đời sau noi theo. Cho đến hôm nay, chiến công và sự hy sinh của các vị anh hùng: Trương Định, Nguyễn Trung Trực, Tú Kiệt, Thiên Hộ Dương, Trần Văn Thành... là hình tượng bất tử trong niềm tin của cộng đồng người Tây Nam Bộ. Những cơ sở thờ tự với một quy trình lễ hội có tính quy chuẩn và phổ biến ở

các tỉnh thành đã là minh chứng sống động, hùng hồn cho sức mạnh niềm tin của con người đối với nhân vật được tôn thờ.

Để hình ảnh các vị luôn tỏa sáng theo thời gian, cộng đồng người Việt ở Tây Nam Bộ đã lập cơ sở thờ tự nhằm thể hiện niềm tin, tín ngưỡng và lòng tưởng nhớ các vị anh hùng dân tộc ấy đã hi sinh cho quê hương, đất nước. Trong giai đoạn kháng chiến chống thực dân Pháp, người dân Tây Nam Bộ không chỉ đấu tranh bảo vệ quê hương, chống lại sự đồng hóa văn hóa mà còn không ngừng sáng tạo những giá trị mới, phù hợp với bối cảnh xã hội. Trong sự sáng tạo trên phương diện văn hóa tinh thần, các hình thức tín ngưỡng tôn giáo mới thông qua vai trò các “ông Đạo” đã kết nối tinh thần yêu nước với khát vọng bình yên, độc lập và hạnh phúc. Lịch sử đã chứng minh, các thế hệ ông cha đã kiên cường đấu tranh và sẵn sàng hi sinh bảo vệ nền độc lập dân tộc của nước nhà. Chính vì thế, tín ngưỡng thờ anh hùng dân tộc đã được người dân tiếp nhận và đã trở thành nhu cầu không thể thiếu trong đời sống tinh thần của người dân Tây Nam Bộ.

An Giang là một tỉnh thuộc vùng đất Tây Nam Bộ có nhân vật lịch sử Trần Văn Thành. Ông có công chống giặc Pháp xâm lược bảo vệ quê hương, nên đã được người dân kính trọng, tin yêu và tôn thờ. Sự tín nhiệm của người dân đối với Trần Văn Thành ngày càng cao. Ngoài ra, Trần Văn Thành còn là thủ lĩnh của Đạo Bửu Sơn Kỳ Hương. Một tôn giáo bản địa đã thu hút được nhiều tín đồ. Các tín đồ này của Đạo Bửu Sơn Kỳ Hương đã cùng thủ lĩnh Trần Văn Thành chống giặc Pháp.

Trong kháng chiến chống Pháp, Trần Văn Thành đã hi sinh và trở thành một tấm gương anh dũng trong tâm thức của người dân. Họ xem Trần Văn Thành là một người *sinh vi tướng tử vi thần* nên được kính trọng, tôn thờ và không dám gọi tên, chỉ nói một cách tôn kính là “*Đức Cô quản*”. Người dân An Giang cùng nhau lập đền thờ Trần Văn Thành một cách tôn kính, trang nghiêm và đền thờ Trần Văn Thành được công nhận là di tích lịch sử - văn hóa. Người dân An Giang thờ Trần Văn Thành như một vị “*thần*” hay một thủ lĩnh tài ba của Đạo Bửu Sơn Kỳ Hương. Ngày nay, tín ngưỡng này lan rộng trong đời sống tinh thần người dân không chỉ ở An Giang.

Tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành đã trở thành nét sinh hoạt văn hóa đẹp trong đời sống tinh thần của người dân An Giang. Nét đẹp này được thể hiện rõ trong lễ hội Trần Văn Thành được diễn ra hàng năm ở An Giang. Nó thể hiện đạo lý “*uống nước nhớ nguồn*”,

tinh thần đoàn kết cộng đồng, dân tộc; góp phần giáo dục tư tưởng, truyền thống đánh giặc và các giá trị văn hóa dân tộc cho các thế hệ. Vì vậy, nghiên cứu một nhân vật lịch sử như Trần Văn Thành với tín ngưỡng dân gian sẽ thấy được nét sinh hoạt văn hóa đặc sắc của người dân An Giang. Sự nghiên cứu này dưới góc nhìn văn hóa học càng trở nên hấp dẫn, có ý nghĩa lý luận và thực tiễn.

Từ những căn cứ trên, chúng tôi chọn đề tài “*Tín ngưỡng thờ anh hùng dân tộc Trần Văn Thành ở tỉnh An Giang*” làm luận án tiến sĩ, chuyên ngành Văn hóa học.

2. Mục đích và nhiệm vụ nghiên cứu

2.1 Mục đích nghiên cứu

Luận án làm rõ nguồn gốc, đặc điểm, vai trò, giá trị văn hóa, sự đóng góp của tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành trong mối tương quan với các tín ngưỡng khác ở tỉnh An Giang.

2.2 Nhiệm vụ nghiên cứu

Để hoàn thành mục đích nghiên cứu nêu trên, chúng tôi sẽ tập trung vào các nhiệm vụ nghiên cứu sau:

- Làm rõ một số khái niệm công cụ, nêu bật luận điểm của các lý thuyết tiếp cận và cung cấp một cái nhìn khái quát về đất và người An Giang.
- Khảo sát hiện trạng vận hành tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành trong đời sống cộng đồng cư dân ở An Giang: trình bày quá trình thiêng hóa của ông Trần Văn Thành qua truyền thuyết và cơ sở thờ tự; trình bày đặc điểm nghi lễ và cách thức tổ chức lễ hội của người dân địa phương.
- Phân tích, đánh giá hiện trạng và so sánh tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành với tín ngưỡng thờ Nguyễn Hữu Cảnh, Thoại Ngọc Hầu và Nguyễn Trung Trực ở An Giang.
- Luận giải vai trò của tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành ở trong đời sống tinh thần của người dân An Giang.

3. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu

3.1 Đối tượng nghiên cứu

Nghiên cứu tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành về đặc điểm nghi lễ, không gian thờ tự, cách thức vận hành tín ngưỡng này trong đời sống văn hóa tinh thần của người dân ở tỉnh An Giang.

3.2 Phạm vi nghiên cứu

Không gian nghiên cứu: khi nghiên cứu tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành, chúng tôi xác định có ba không gian nghiên cứu về địa lý

liên quan đến nguồn tài liệu tham khảo sử dụng trong nội dung đề tài, đó là: Nam Bộ, Tây Nam Bộ và tỉnh An Giang. Vì trên thực tế, đã có những nghiên cứu trước đây tuy tên sách, đề tựa, tiêu đề là nghiên cứu văn hóa Nam Bộ song nội dung chủ yếu đề cập đến Tây Nam Bộ (hay còn gọi Đồng bằng sông Cửu Long).

Địa bàn khảo sát: Chúng tôi tập trung nghiên cứu tại tỉnh An Giang ở hai cơ sở thờ tự chính, như: 1/ Đền thờ Trần Văn Thành tại xã Thạnh Mỹ Tây, huyện Châu Phú, tỉnh An Giang; 2/ Dinh Sơn Trung ở xã Vĩnh An, huyện Châu Thành, tỉnh An Giang. Ngoài ra, chúng tôi còn mở rộng nghiên cứu sự phối thờ Trần Văn Thành ở tỉnh An Giang trong các cơ sở thờ tự khác, như: Dinh Ông Thê ở xã Càn Đăng, huyện Châu Thành; đình làng Vĩnh Thạnh Trung, huyện Châu Phú; đình phường Vĩnh Tế, thành phố Châu Đốc.

Thời gian nghiên cứu: Luận án tập trung nghiên cứu tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành ở tỉnh An Giang từ năm 2014 đến nay. Năm 2014, Hội Khoa học Lịch sử tỉnh An Giang và huyện Châu Phú đã tổ chức Hội thảo khoa học “Nhân vật lịch sử Trần Văn Thành”. Đây là mốc thời gian cho thấy sự quan tâm của các cấp chính quyền ở An Giang về tín ngưỡng tôn giáo và nhân vật lịch sử Trần Văn Thành được nghiên cứu rõ nét và sâu sắc ở góc độ lịch sử và văn hóa. Qua đó, khẳng định vai trò của Trần Văn Thành trong lịch sử chống ngoại xâm và những đóng góp to lớn của ông đã được người dân Láng Linh – Bảy Thưa nói riêng, tỉnh An Giang nói chung tôn vinh và kính trọng. Hội thảo cùng dư luận xã hội đã tác động đến chủ trương xây dựng tượng đài Trần Văn Thành (Sở Văn hóa Thể thao - Du lịch An Giang đã cấp phép xây dựng ngày 27/ 10/ 2015) tại Dinh Chánh Quản cơ Trần Văn Thành ở Cồn Nhỏ, huyện Châu Phú và hoàn thành vào ngày 19 / 12/ 2015, đáp ứng được nguyện vọng của người dân An Giang. Thời gian trên đã trải qua hai kỳ Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ XII và XIII của Đảng. Chúng ta thấy được sự chuyển biến trong quản lý và bảo tồn các di tích văn hóa. Chiến lược phát triển văn hóa mà Chính phủ ban hành là quan tâm và triển khai những chính sách giúp bảo tồn và phát huy di sản văn hóa của các dân tộc; đồng thời tác động rất lớn đến lộ trình quản lý văn hóa ở các địa phương, trong đó có tỉnh An Giang.

Phạm vi tài liệu: chúng tôi tổng hợp, kế thừa các kết quả nghiên cứu đi trước có liên quan đến đề tài và sử dụng kết quả nghiên cứu thực địa tại cơ sở thờ tự Trần Văn Thành ở tỉnh An Giang. Các nội

dung phân tích, đánh giá cũng như ý nghĩa văn hóa của tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành còn được mở rộng theo tầm nhìn phát triển văn hóa - xã hội của địa phương (đến năm 2030).

4. Câu hỏi nghiên cứu và giả thuyết nghiên cứu

4.1 Câu hỏi nghiên cứu

Để làm rõ mục đích nghiên cứu đã được đề ra ở trên, chúng tôi đặt ra ba câu hỏi nghiên cứu chính như sau:

Câu hỏi 1: Tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành ra đời khi nào? Ở đâu và diễn biến như thế nào?

Câu hỏi 2: Các hoạt động của người dân thờ Trần Văn Thành diễn ra ở cơ sở thờ tự và lễ hội như thế nào?

Câu hỏi 3: Tín ngưỡng thờ nhân vật lịch sử Trần Văn Thành có gì khác với tín ngưỡng thờ các nhân vật lịch sử :Nguyễn Hữu Cảnh, Thoại Ngọc Hầu, Nguyễn Trung Trực ở An Giang?

4.2 Giả thuyết nghiên cứu

Để trả lời ba câu hỏi nghiên cứu trên, chúng tôi đưa ra ba giả thuyết sau:

- Giả thuyết thứ nhất: Khi tham gia chống Pháp, Trần Văn Thành được sự tín nhiệm và ủng hộ của người dân. Khi Trần Văn Thành không còn nữa, người dân lập đền thờ ở An Giang và tổ chức lễ hội hàng năm. Người dân An Giang đã thiêng hóa một nhân vật lịch sử thành một nhân vật tín ngưỡng. Tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành đã trở thành tín ngưỡng dân gian và mang lại nhiều tầng ý nghĩa cho người dân địa phương. Trong suốt thời gian 150 năm, tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành được hình thành và diễn ra cùng niềm tin đón nhận của người dân ngày càng được bền vững.

- Giả thuyết thứ hai: Trong mùa lễ hội, các thành tố văn hóa được người dân quan tâm cùng với các hoạt động của lễ hội. Người dân tự nguyện làm mới yếu tố văn hóa tín ngưỡng thể hiện qua: cơ sở thờ tự, các lễ vật trưng bày và dâng cúng; Văn hóa tinh thần trong tín ngưỡng thờ thờ Trần Văn Thành thể hiện qua: Truyền thuyết, nghi lễ, niềm tin của người dân và mối quan hệ giữa Trần Văn Thành với Đạo Bửu Sơn Kỳ Hương. Trên phương diện văn hóa, tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành gìn giữ niềm tin tín ngưỡng trong sự sáng tạo truyền thống cũng như tâm lý và ý thức của người dân nơi đây. Hình tượng Trần Văn Thành trong tâm thức của người dân cùng với các nghi thức biểu đạt của Đạo Bửu Sơn Kỳ Hương đã quy định hành vi và vai trò của tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành với người dân An Giang.

- Giả thuyết thứ ba: Tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành được sự ngưỡng mộ của người dân An Giang. Tín ngưỡng này không ngừng lan tỏa trong vùng đất An Giang cùng với tín ngưỡng thờ các nhân vật lịch sử: Nguyễn Hữu Cảnh, Thoại Ngọc Hầu và Nguyễn Trung Trực. Đặc điểm của tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành là gắn với Đạo Bửu Sơn Kỳ Hương (Trần Văn Thành là người kế thừa và tiếp quản Đạo Bửu Sơn Kỳ Hương thay cho Đoàn Minh Huyền). Hiện nay, tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành đã tạo nên được sức mạnh nhất định trong lòng người dân An Giang.

5. Hướng tiếp cận và phương pháp nghiên cứu

5.1 Hướng tiếp cận liên ngành

Văn hóa học là một ngành học nghiên cứu về văn hóa. Văn hóa là tổng thể các giá trị vật chất và tinh thần có nhiều hướng tiếp cận để phục vụ nghiên cứu. Tiếp cận liên ngành là hướng tiếp cận đối tượng nghiên cứu. Vì vậy, để nghiên cứu tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành, chúng tôi thực hiện tiếp cận liên ngành: sử học, văn hóa dân gian, tôn giáo học, xã hội học và nhân học văn hóa. Hướng tiếp cận liên ngành cùng với việc sử dụng phương pháp nghiên cứu đặc thù của mỗi ngành, giúp chúng tôi làm rõ những vấn đề về lịch sử, văn hóa và tín ngưỡng liên quan đến Trần Văn Thành - nhân vật được người dân An Giang tôn thờ nhưng hiện nay có rất ít tài liệu đề cập đến. Cụ thể: vận dụng Sử học để biết được quá trình phát triển tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành trong bối cảnh lịch sử xã hội nhất định; vận dụng ngành Tôn giáo học để biết được mối quan hệ giữa tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành với Đạo Bửu Sơn Kỳ Hương; vận dụng ngành Xã hội học để xây dựng nội dung liên quan đến đối tượng và mục đích nghiên cứu. Từ đó, chúng tôi thành lập nội dung gắn với luận án và phiếu phỏng vấn sâu. Đồng thời, chúng tôi khám phá văn hóa của người dân địa phương và khách du lịch trong ngày lễ hội tưởng nhớ Trần Văn Thành.

5.2 Phương pháp nghiên cứu

5.2.1 Phương pháp phân tích tổng hợp

Trên cơ sở các tài liệu đã có sẵn của các nhà nghiên cứu đi trước công bố ở thư viện, internet,... Các tài liệu đó có thể là sách, đề tài khoa học, tạp chí, công trình chuyên khảo,..chúng tôi thu thập tổng hợp để đọc và chắt lọc ra tài liệu có nội dung gắn với đề tài làm căn cứ khoa học cho việc nghiên cứu. Qua đó, phân tích dữ liệu xem các công trình này đã nghiên cứu đến đề tài này

chưa và nếu có thì nghiên cứu đến mức độ nào để tìm ra yếu tố còn thiếu bồi đắp cho luận án.

5.2.2 Phương pháp nghiên cứu xã hội học

- *Phòng vấn sâu*: Nghiên cứu sinh dùng phương pháp này để phỏng vấn ban quản lý đền, đình về nội dung liên quan đến ông Trần Văn Thành. Phỏng vấn người dân tham dự lễ hội tại cơ sở thờ tự. Đối tượng phỏng vấn cho nội dung nghiên cứu của luận án đa dạng về giới, lứa tuổi, nghề nghiệp nhưng có đối tượng chủ đích và có đối tượng ngẫu nhiên. Chính phương pháp này đem lại nhiều thông tin có ích cho luận án để nhận diện quá trình hình thành tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành và đời sống tâm linh của người dân ở An Giang.

Quan sát tham dự: Người nghiên cứu đề tài đi đến địa bàn có cơ sở thờ tự ông Trần Văn Thành và tham dự chương trình lễ hội, nghi thức thờ cúng Trần Văn Thành ở đền thờ ba ngày để thấy được ý nghĩa của tín ngưỡng. Vào các ngày lễ của đất nước như ngày 30 tháng 4, tôi tham dự tại nơi thờ cúng Trần Văn Thành là hai ngày để nghiên cứu các nghi thức thực hành tín ngưỡng của cư dân An Giang nói riêng và Tây Nam Bộ nói chung. Khi đi tham dự, tôi dùng nhiều thao tác để lưu trữ dữ liệu như: quay phim, chụp hình, ghi chép, quan sát, phát phiếu.... Từ đó, chúng tôi khảo tả ngôi đền, đình nơi thực hành tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành và không gian thiêng của tín ngưỡng thông qua lễ hội. Luận án đặc tả một số hoạt động thực hành tín ngưỡng tiêu biểu của Ban Tổ chức, người dân và khách hành hương đến tham dự tại cơ sở thờ tự.

So sánh, đối chiếu: Dựa vào phương pháp này để so sánh sự khác biệt và tương đồng của tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành với các nhân vật lịch sử Nguyễn Trung Trực, Thoại Ngọc Hầu, Nguyễn Hữu Cảnh trong cùng một địa bàn là tỉnh An Giang. Dựa trên những cứ liệu đã thu thập để tìm ra cái chung và cái riêng của tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành nhằm hoàn thiện mục đích nghiên cứu mà luận án đã đề ra. Chính nhờ phương pháp so sánh đã phát hiện ra tính tích hợp và kế thừa của tín ngưỡng trong đời sống tâm linh và trở thành tài sản tinh thần chung cho người dân An Giang.

6. Điểm mới của luận án

Tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành đã tồn tại được 150 năm trong tâm thức của người dân ở An Giang. Tín ngưỡng này đã trở thành tín ngưỡng dân gian nhưng chưa có công trình nghiên cứu nào được thực hiện một cách trọn vẹn và có hệ thống. Do đó, luận án có thể được xem là công trình đầu tiên nghiên cứu chuyên sâu và hệ thống về tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành: hệ thống một số cơ sở thờ Trần Văn Thành ở An Giang; làm rõ mối quan hệ giữa tín ngưỡng, lễ hội Trần Văn Thành và nhu cầu tâm linh của cộng đồng; làm rõ một số vấn đề mà các nghiên cứu trước còn bỏ ngỏ hoặc chưa đề cập đến, như: sự hình thành tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành, việc xây dựng cơ sở thờ tự, hoạt động tổ chức lễ hội, nghi thức thực hành lễ và cơ cấu tổ chức quản lý để đáp ứng nhu cầu tín ngưỡng của người dân. Luận án kết nối và chuyển hóa các yếu tố trên làm cho tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành mang nhiều ý nghĩa sâu sắc. Tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành góp phần giữ gìn những giá trị văn hóa truyền thống; cũng cố niềm tin vào những điều tốt đẹp, xây dựng hành vi, lối sống phù hợp và giữ được mối quan hệ gắn kết trong cộng đồng.

7. Ý nghĩa khoa học và thực tiễn của đề tài

7.1. Ý nghĩa khoa học: Luận án cung cấp cứ liệu khoa học cho việc nghiên cứu tín ngưỡng tôn thờ những nhân vật có công với đất nước ở Tây Nam Bộ, Nam Bộ (khu vực Đồng bằng sông Cửu Long): luận án góp phần lý giải vai trò và ý nghĩa của tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành (nhân vật trong thời kỳ khởi nghĩa chống Thực dân Pháp xâm lược) trong đời sống văn hóa tinh thần của cộng đồng và trở thành tín ngưỡng chung của người dân An Giang; luận án góp phần làm cơ sở khoa học cho việc nhận thức về bản chất và vai trò của tín ngưỡng trong đời sống tâm linh của người dân; luận án làm rõ mối quan hệ hữu cơ giữa tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành với những người có công với đất nước trong truyền thống văn hóa của người An Giang.

7.2. Ý nghĩa thực tiễn: Đề tài của luận án sẽ cung cấp thêm tư liệu cho người đọc hiểu biết hơn về tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành ở An Giang. Đặc biệt, kết quả nghiên cứu đề tài sẽ là nguồn tài liệu có độ tin cậy, đóng góp cho các tổ chức, cá nhân trong việc nghiên cứu, giảng dạy và thực hành về văn hóa tín ngưỡng góp phần bảo tồn và phát huy giá trị văn hóa địa phương. Luận án góp vào nguồn tài liệu tham khảo giúp các nhà nghiên

cứu, nhà quản lý văn hóa, người dân địa phương hiểu rõ và tích cực phát huy giá trị văn hóa của tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành.

8. Cấu trúc của luận án

Luận án gồm hai phần: Chính văn và Phụ lục. Phần Chính văn, ngoài phần Mở đầu, Kết luận, Tài liệu tham khảo, nội dung luận án có 3 chương:

Chương 1: Tổng quan tài liệu, khái lược đất và người An Giang và cơ sở lý luận

Chương 2: Các thành tố của tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành

Chương 3: Bàn luận về tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành ở tỉnh An Giang

Phần Phụ lục gồm : Ảnh, cơ sở thờ Trần Văn Thành, câu hỏi phỏng vấn, mẫu trích biên bản phỏng vấn.

PHẦN NỘI DUNG

Chương 1: TỔNG QUAN TÀI LIỆU, KHÁI LƯỢC ĐẤT VÀ NGƯỜI AN GIANG VÀ CƠ SỞ LÝ LUẬN

1.1. TỔNG QUAN TÌNH HÌNH NGHIÊN CỨU

1.1.1. Nhóm công trình về lịch sử, văn hóa và con người

Nam Bộ

Các công trình nghiên cứu về lịch sử, văn hóa và con người Nam Bộ của nhiều tác giả trong và ngoài nước nhưng chúng tôi chọn một số công trình của các tác giả sau: Tác giả Phan Quang, Sơn Nam, Nguyễn Phương Thảo, Hồng Hạnh, Trần Ngọc Thêm, Trần Thuận, Võ Văn Sen.

1.1.2. Nhóm công trình về tín ngưỡng, tôn giáo và lễ hội

Nam Bộ

Các công trình nghiên cứu về tín ngưỡng, tôn giáo và lễ hội Nam Bộ rất đa dạng và phong phú của nhiều nhà nghiên cứu trong và ngoài nước. Chúng tôi chọn một số công trình của các tác giả sau: Tác giả Phan An, Ngô Văn Lệ, Nguyễn Minh Khải, Phạm Minh Thảo và Phạm Lan Oanh, Mai Thị Minh Thuy đã làm rõ một số khái niệm về tôn giáo, tín ngưỡng, mê tín dị đoan, giúp cho nghiên cứu sinh xem xét quá trình tương niệm một nhân vật lịch sử ở một tỉnh trong khu vực Tây Nam Bộ.

1.1.3. Nhóm công trình về tỉnh An Giang và nhân vật lịch sử Trần Văn Thành

Trong các công trình nghiên cứu về An Giang và nhân vật lịch sử Trần Văn Thành có các tác giả sau: Tác giả Võ Hoàng Khải, Nguyễn Văn Hậu, Phan Văn Kiên và Võ Thành Phương, Võ Phúc Châu, Sơn Nam, Cuốn *Di tích lịch sử - Văn hóa An Giang* (2012) của Bảo tàng tỉnh An Giang biên soạn. Hội thảo khoa học về *Nhân vật lịch sử Trần Văn Thành*. Lần đầu tiên, “nhân vật Trần Văn Thành” được nghiên cứu dưới nhiều góc độ: lịch sử, văn hóa, xã hội.

1.1.4. Đánh giá chung

Cụ thể hơn, chúng tôi quan tâm đến luận điểm, luận cứ của các tác giả sau: Nguyễn Chí Bền, Trần Ngọc Thêm, Ngô Đức Thịnh, tài liệu hội thảo về nhân vật lịch sử Trần Văn Thành ở An Giang, những tài liệu lưu hành nội bộ tại đền thờ Trần Văn Thành và những tài liệu bàn về con người, văn hóa, tín ngưỡng, lễ hội ở vùng đất An Giang.

1.2. KHÁI LƯỢC VỀ ĐẤT VÀ NGƯỜI AN GIANG

1.2.1. An Giang - vùng đất hội tụ những nét đặc trưng của Tây Nam Bộ

Tỉnh An Giang trong lịch sử khẩn hoang được xem là vùng biên viễn, có đường biên giới ở phía Bắc dài gần 104 ki – lô - mét. Vùng đất này được hình thành trên nhiều lớp văn hóa và tính dung hợp văn hóa của người dân An Giang thể hiện qua sinh hoạt hàng ngày. An Giang hội đủ các điều kiện tự nhiên của Tây Nam Bộ: đồng ruộng tươi xanh, sông ngòi mênh mông, kinh rạch chằng chịt, núi non thâm u, rừng tràm bát ngát,... tạo nên phong cảnh hữu tình nhưng cũng không kém phần kỳ vĩ.

1.2.2. Người An Giang - một khối dân tộc đồng cư cộng cảm

An Giang là vùng đất hội tụ bốn tộc người: Việt, Hoa, Khmer, Chăm, trong đó người Việt đóng vai trò chủ thể văn hóa. Sinh hoạt của người dân An Giang gắn với văn hóa tín ngưỡng, tôn giáo chiếm một số lượng lớn. Hằng ngày, mọi sinh hoạt đều có yếu tố tín ngưỡng, tôn giáo và sự giao lưu giữa con người với thần thánh. “An Giang nổi tiếng là vùng đất mang đậm tính tâm linh, không có địa phương nào không có một cơ sở thờ tự của một tôn giáo nào đó, thậm chí trong một gia đình việc thờ 5 – 7, thậm chí hơn 20 trang thờ (tín đồ đạo Tứ Ân Hiếu Nghĩa) là việc không lạ” (Mai Thị Minh Thuy, 2017, trang 48). Hiện nay, trên nền cảnh địa lịch sử, địa văn hóa tỉnh An Giang đã và đang nỗ lực khai thác, khơi dậy những giá trị tự nhiên, giá trị nhân văn để đưa An Giang lên một tầm cao mới trong bối cảnh giao lưu hội nhập thế giới của Việt Nam hiện nay.

1.3. CƠ SỞ LÝ LUẬN

1.3.1. Một số khái niệm nghiên cứu

Tín ngưỡng: Chúng tôi sử dụng một số khái niệm tín ngưỡng sau: (1) “*Tín ngưỡng, theo nghĩa ban đầu, xuất phát từ chữ “tín” là lòng tin, “ngưỡng” là sự ngưỡng mộ, ngưỡng vọng vào một cái gì đó. Như vậy, tín ngưỡng là niềm tin, vào một cá nhân, một chủ thuyết, một lực lượng siêu nhiên nào đó*” (Nguyễn Minh Khải, 2013, trang 12).

Trên cơ sở khái niệm về tín ngưỡng đã trình bày ở trên, chúng tôi xác định cách hiểu về tín ngưỡng như sau: (2) “*Tín ngưỡng là niềm tin của con người vào cái phi thường, thiêng liêng bằng nhiều hoạt động lễ nghi thông qua việc thờ cúng nhằm đáp ứng nhu cầu của con người ở cuộc sống hiện tại*”.

Anh hùng dân tộc

Theo nghĩa hẹp, *anh hùng dân tộc (national hero)* là nhân vật dũng cảm, không sợ hy sinh, có cống hiến kiệt xuất trong cuộc đấu tranh của dân tộc chống lại sự xâm lược của thế lực ngoại lai. Theo nghĩa rộng, *anh hùng dân tộc (national hero)* là một người có đóng góp xuất sắc cho quốc gia dù trong thời kỳ chiến tranh hay hòa bình để làm cho đất nước trở nên giàu mạnh phồn vinh. Dựa vào cách hiểu trên, chúng tôi hiểu khái niệm anh hùng dân tộc như sau: *Anh hùng dân tộc là những người xuất hiện ở bước ngoặt lịch sử và góp phần thay đổi vận mệnh của dân tộc, đồng thời là biểu tượng, niềm tự hào bất diệt của dân tộc đó.*

1.3.2. Lý thuyết nghiên cứu đề tài luận án

Lý thuyết cấu trúc chức năng

Lý thuyết cấu trúc chức năng ra đời là một bước tiến quan trọng trong nghiên cứu của ngành Xã hội học. Từ quá trình nghiên cứu, khảo nghiệm, các nhà xã hội học đã rút ra luận điểm làm nền tảng xây dựng lý thuyết, đó là: xét về bản chất xã hội là sự gắn kết các phương diện của đời sống con người theo một hệ thống nhất định, tương ứng để xã hội đó tồn tại và phát triển. Mỗi một thiết chế xã hội như nhà nước, tôn giáo, gia đình,... đều giữ chức năng nhất định nhưng có liên kết với nhau mật thiết nhằm tạo sự cân bằng trong hoạt động.

Lý thuyết vùng văn hóa

Lý thuyết vùng văn hóa này được đưa ra như là một sự lựa chọn những hình thái văn hóa với môi trường tạo ra nó. Mỗi vùng văn hóa có một môi trường văn hóa tương thích để tồn tại và biến đổi sao cho phù hợp với một giai đoạn văn hóa, lịch sử của từng vùng và từng địa phương mà các chủ thể văn hóa sáng tạo ra. Từ đó, thuyết vùng văn hóa được xem là một địa phận văn hóa hay vùng lãnh thổ mà con người sinh sống, định cư, sinh hoạt và giao lưu văn hóa tạo ra giá trị văn hóa cho cộng đồng. Các giá trị văn hóa này được tồn tại trong quá trình cộng cư đã trở thành đặc điểm chung của văn hóa được thể hiện qua văn hóa vật chất và văn hóa tinh thần.

1.3.3. Cách tiếp cận

Nghiên cứu lễ hội cổ truyền của người Việt, tác giả Nguyễn Chí Bền đề cập đến cấu trúc của lễ hội rất mới. Cái mới của tác giả là nhận ra cấu trúc của lễ hội không phải hai yếu tố như nhiều nhà nghiên cứu đã công bố là: lễ và hội. Ở đây, tác giả Nguyễn Chí Bền

đưa ra cấu trúc lễ hội gồm 3 yếu tố tạo thành là: nhân vật phụng thờ, các thành tố hiện hữu, các thành tố tàng ẩn nhưng hiện hữu trong thời gian thiêng. Quan niệm này của tác giả Nguyễn Chí Bền đã giúp cho nghiên cứu sinh có cái so sánh lễ hội gồm 2 yếu tố với lễ hội gồm 3 yếu tố.

Tiểu kết

Trần Văn Thành là một nhân vật lịch sử đã chống lại sự xâm lược của thực dân Pháp. Trong lịch sử, Trần Văn Thành đã lãnh đạo một cuộc kháng chiến chống Pháp oanh liệt. Hình ảnh đó của Trần Văn Thành vẫn giữ một vị thế quan trọng trong đời sống tinh thần của người dân. Nó lan tỏa và không ngừng phát triển theo một quy luật vận động của văn hóa. Vì thế, những năm qua, công trình nghiên cứu về Trần Văn Thành được nhiều nhà nghiên cứu quan tâm.

Chương 2: CÁC THÀNH TỐ CỦA TÍN NGƯỠNG THỜ TRẦN VĂN THÀNH

2.1. CHÂN DUNG ANH HÙNG DÂN TỘC TRẦN VĂN THÀNH

2.2.1 Đôi nét về cuộc đời và sự nghiệp

Trần Văn Thành quê ở Bình Thạnh Đông, tổng An Lương, huyện Châu Phú, tỉnh An Giang. Ông cùng với lực lượng vũ trang, người dân và tín đồ của Đạo Bửu Sơn Kỳ Hương làm bè đê cản ngăn tàu chiến của giặc tại Cồn Nhỏ (Phú Bình, Tân Phú). Ngày 20/3/1873, căn cứ chính Hưng Trung bị tấn công. Trần Văn Thành bình tĩnh đối phó và trực tiếp chỉ huy nghĩa quân chống giặc. Cuộc chiến diễn ra ác liệt từ sáng cho đến tối. Cũng trong trận này, Trần Văn Thành hy sinh anh dũng trước mũi súng của kẻ thù. Nhân dân thương tiếc gọi ông là Đức Cố quân và lập đền thờ ở Láng Linh.

2.1.2 Những truyền thuyết liên quan

Truyền thuyết về chiếc ghe Sáu Bỏ

Chiếc ghe Sáu Bỏ không biết có từ bao giờ và cũng không rõ thợ nào đóng nhưng nó thuộc sở hữu của ông Sãi Xà Lam (ở Tam Giang). Một hôm, ông đi ghe cùng với sáu người Miên xuống Láng Linh để gặp Trần Văn Thành. Mục đích của cuộc gặp gỡ này là để so tài với Trần Văn Thành xem ai hơn vì ông Sãi Xà Lam đã nghe danh Trần Văn Thành là người có tài. Ông Sãi Xà Lam đã tặng cho Trần Văn Thành chiếc ghe. Chiếc ghe Sáu Bỏ được làm bằng một lớp gỗ dày và cứng. Vì vậy, súng đạn của kẻ thù lúc bấy giờ không thể xuyên qua

thân ghe được. Chiếc ghe đã trở thành phương tiện chiến đấu và che chở Quân cơ Trần Văn Thành đánh giặc đem lại hòa bình cho người dân An Giang.

Truyền thuyết về xây dựng Dinh Sơn Trung

Năm 1939, nhà nước tiến hành đào sông từ Vàm Sáng Cây Dương tới Sóc Xoài. Sau khi con sông hoàn thành, ông Lê Quốc Lập đưa dân xuống Tân Mỹ huyện chợ mới ngày nay để khai hoang, lập ấp. Ông mang trâu bò đến để làm ăn. Tuy nhiên, trâu bò đến gò cao tại cầu số 5, làng Vĩnh Hanh, một số con bò chạy, số trâu bò còn lại, không chạy được thì nằm lại tại chỗ. Sau đó, ông Lê Quốc Lập đã đặt bàn hương án và cầu xin Trần Văn Thành cho cuộc sống bình yên và làm ăn thuận lợi. Trên nền đất đó, ông Lê Quốc Lập cất nhà thờ tự Trần Văn Thành đơn sơ, ấm áp và niềm tin tín ngưỡng sâu sắc. Ông Trần Văn Thành ngày càng được người dân biết đến sự linh thiêng qua lời truyền miệng trong dân gian. Người dân đến viếng và cúng tế ông Trần Văn Thành ngày càng đông. Thông qua đó, ông Lê Quốc Lập thấy việc làm của mình có ý nghĩa với người dân nơi đây. Vì vậy, ông Lập đã để lại đất đai xây dựng cơ sở thờ tự ông Trần Văn Thành khang trang. Đó là Dinh Sơn Trung.

Truyền thuyết về xây dựng đền thờ Trần Văn Thành

Theo tài liệu của đền thờ Trần Văn Thành ghi lại truyền thuyết xây dựng đền với nhiều chi tiết kỳ ảo như sau: Trên bầu trời, một cặp chim rất lớn không biết từ đâu xuất hiện kêu la inh ỏi. Nhóm vui mừng đi theo hướng chim bay và mong gặp được nơi ở của Trần Văn Thành trong kháng chiến. Trải qua thời gian tìm kiếm vất vả, nhóm tìm ra được địa điểm của Trần Văn Thành trong kháng chiến. Thời gian trôi qua 19 năm, vào mùa Thu năm 2016 được chính quyền cho phép sửa chữa tôn tạo lại, ngôi miếu nhỏ ngày nào đã trở thành ngôi đền khang trang thờ Trần Văn Thành.

Truyền thuyết về cái chết của ông Trần Văn Thành

Cuộc khởi nghĩa Trần Văn Thành ở vùng đất Bảy Thưa của tỉnh An Giang nêu cao tinh thần chống giặc cứu nước trong giai đoạn này. Sự hi sinh của Trần Văn Thành theo tác giả Nguyễn Quan Thắng và Nguyễn Bá Thế: “Sau khi Bản Hưng Trung Doanh bị tàn phá, thất bại nặng, Trần Văn Thành rút lui vào chiến khu và mất ngày 21 tháng 2 âm lịch năm 1873”. Còn theo Nguyễn Văn Hầu, trong quyển Đức Cố Quân viết: “Riêng Đức Cố Quân từ ấy bật vô âm tính không ai nghe thấy đâu nữa”. Những người tín đồ Bửu Sơn Kỳ Hương cho

rằng: “Đức Cố Quân có phép ân thân nên khi Pháp chiếm đồn Hưng Trung, Ông đã hóa thân đi qua mắt quân đội Pháp và quy tiên”.

2.2. CƠ SỞ THỜ TỰ TRẦN VĂN THÀNH

2.2.1. Đền thờ Trần Văn Thành

Đền thờ Trần Văn Thành, ngụ tại địa chỉ: ấp Long Châu I, xã Thạnh Mỹ Tây, huyện Châu Phú, tỉnh An Giang. Đền thờ Trần Văn Thành gắn với nhiều sự kiện lịch sử trong kháng chiến chống Pháp như địa điểm hồ Bà, rạch mương Bờ Dâu, đồn Hưng Trung,... Vai trò quan trọng của ngôi đền với lịch sử, văn hóa là niềm tự hào của người dân An Giang.

2.2.2. Các dinh thờ Trần Văn Thành

Dinh Sơn Trung

Dinh Sơn Trung tọa lạc tại ấp Vĩnh Quới, xã Vĩnh An, huyện Châu Thành. Hiện nay, kiến trúc dinh được thiết kế rất độc đáo. Các bàn thờ trong dinh đều có ba bậc nhưng bậc một thường để trống hoặc để lễ vật dâng cúng. Bậc hai có bình bông, ly nước nhỏ và bậc ba có bát nhang, bộ lư đồng nhỏ và cũng là nơi thờ tự. Kiến trúc các bàn thờ này đơn giản.

Dinh Ông Thê số 1

Người dân phát hiện được cây thê số 1 và lập cơ sở thờ tự gọi là Dinh Quan Thê số 1. Người dân cho rằng vùng đất này là xứ sở của Ông Thê mà trước kia Trần Văn Thành đã đặt ở đây cây thê đầu tiên làm mốc giới giữ đất. Về kiến trúc điện thần, Dinh Ông Thê số 1 được xây dựng theo kiến trúc dân gian.

Dinh Ông Thê số 2

Người dân phát hiện cây thê có hình dáng tròn, dài 1,2 mét, đầu thê chạm búp sen, thân thê khắc bốn chữ “Bửu Sơn Kỳ Hương”. Người dân đã lấy nón đội cho cây thê (ngày nay cho là Ông Thê lộ thiên) và trang trọng gọi là “Ông Thê”. Người dân đã xây dựng cơ sở thờ tự Ông Thê cho đến ngày nay khang trang.

Dinh Ông Thê số 3

Cây thê số 3 có tên là Tây Phương Bạch Đế được cắm ở chùa Bông Lai (Bông Lai Cổ Tự) bên kinh Vĩnh Tế ở Châu Đốc, tỉnh An Giang. Chùa được xây dựng vào năm 1861 do ông Đạo Lập (một trong 12 đại đệ tử của Phật Thầy Tây An) Vào năm 1988, chùa Bà Bài được xây dựng mới rất đẹp. Ông Thê được thờ ở cơ sở mới xây cất rất trang nghiêm và được gọi là Dinh Ông Thê.

2.3. LỄ HỘI TRẦN VĂN THÀNH

2.3.1. Công tác chuẩn bị cho lễ hội Trần Văn Thành

Mỗi mùa lễ hội đến, người dân miền Tây và khu vực lân cận về đền thờ Trần Văn Thành và một số cơ sở thờ tự ông để dự lễ hội. Ai cũng muốn đóng góp một ít công sức, tiền của vào việc tổ chức lễ hội. Một số người dân tình nguyện làm công việc trang hoàng cờ xí, dọn dẹp sửa sang cơ sở thờ tự và những lễ vật dâng cúng ông Trần Văn Thành như: hoa, trà rượu, bánh, trái cây,... cho đến khâu tiếp khách và chiêu đãi ăn uống đều được người dân ủng hộ.

2.3.2. Lễ hội tại đền thờ Trần Văn Thành

Mỗi mùa lễ hội đến, người dân An Giang và trong vùng về đền Trần Văn Thành dự lễ. Lễ hội được diễn ra trong 3 ngày: 20, 21 và 22 tháng 2 âm lịch. Các hoạt động của lễ hội diễn ra ngày thứ nhất gọi là: Tiên Thường. Trọng tâm của lễ hội diễn ra trong ngày thứ hai còn gọi là phần Chính Lễ. Ngày thứ ba của lễ hội cũng là ngày cuối cùng để kết thúc lễ hội Trần Văn Thành được gọi là: Hậu Thường.

2.3.3. Lễ hội Trần Văn Thành tại Dinh Sơn Trung

Ngày đầu tiên của lễ hội diễn ra vào ngày 20 tháng 2 âm lịch, các hoạt động chuẩn bị cho lễ hội tôn vinh Trần Văn Thành lần lượt được thực hiện theo quy trình tế lễ. Lễ hội Trần Văn Thành tại Dinh Sơn Trung diễn ra chính lễ vào ngày 21 tháng 2 (âm lịch) có nhiều hoạt động gắn với cuộc kháng chiến chống Pháp. Các hoạt động lễ diễn ra được Ban Quý tế tiến hành theo trình tự của lễ hội.

2.3.4. Lễ hội tại các Dinh Ông Thê

Ở các dinh Ông Thê, lễ hội tổ chức cúng Ông Thê là chính (vì Ông Thê là chủ thể ở các dinh). Vì vậy, chúng tôi gộp lễ hội ba dinh lại trong mục này và chọn những chi tiết tiêu biểu để mô tả lễ hội Trần Văn Thành tại các Dinh Ông Thê. Phần lễ cúng Trần Văn Thành tại các Dinh Ông Thê đơn giản hơn lễ hội của ông tại Bửu Hương tự xã Thạnh Mỹ Tây, huyện Châu Phú và ở Dinh Sơn Trung xã Vĩnh An, huyện Châu Thành nhưng không kém phần tôn nghiêm, trang trọng.

Tiểu kết

Trần Văn Thành đã kêu gọi người dân khởi nghĩa chống Pháp xâm lược. Tài năng của ông đã được người dân An Giang thêu dệt lên thành những câu chuyện truyền thuyết. Mỗi câu chuyện truyền thuyết thể hiện một biệt tài của Trần Văn Thành. Đó chính là sự ngưỡng mộ và tình yêu của người dân đối với ông Trần Văn Thành. Vì vậy, người dân lập đền thờ ông Trần Văn Thành để thờ tự và cúng bái. Các cơ sở

thờ tự của Trần Văn Thành được xây khang trang và mang yếu tố văn hóa tâm linh.

Chương 3: BÀN LUẬN VỀ TÍN NGƯỠNG THỜ TRẦN VĂN THÀNH Ở TỈNH AN GIANG

3.1. SO SÁNH TÍN NGƯỠNG THỜ TRẦN VĂN THÀNH VỚI TÍN NGƯỠNG THỜ CÁC NHÂN VẬT LỊCH SỬ Ở TỈNH AN GIANG

3.1.1. Những nét tương đồng trong tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành với tín ngưỡng thờ các vị anh hùng ở tỉnh An Giang

Trong đời sống xã hội, từ xa xưa, mối quan hệ giữa con người và thần là một mối quan hệ đặc biệt. Thần do con người xây dựng lên và con người tôn trọng, sùng bái và luôn muốn nương tựa vào thần, muốn được thần phù hộ để cuộc sống được bình yên. Đó là ý thức tôn trọng, sùng bái con người có công, con người có những yếu tố phi thường hơn người. Việc tôn thờ Nguyễn Hữu Cảnh, Thoại Ngọc Hầu, Trần Văn Thành, Nguyễn Trung Trực (tôn gọi là Bốn vị anh hùng) của người dân An Giang được bắt nguồn từ truyền thống đạo lý “Uống nước nhớ nguồn”, “Ăn trái nhớ người trồng cây.

3.1.2. Những nét dị biệt trong tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành với tín ngưỡng thờ các vị anh hùng ở tỉnh An Giang

3.1.2.1 Với tín ngưỡng thờ Nguyễn Hữu Cảnh

Nguyễn Hữu Cảnh sinh năm Canh Dần (1650) tại Quảng Bình. Chưa tròn 22 tuổi, Nguyễn Hữu Cảnh đã xông pha trận mạc, phò chúa, an dân và giữ yên bờ cõi. Với công lao to lớn của Nguyễn Hữu Cảnh mở ra vùng đất phía Nam, các lớp người hậu thế đã lập đình, đền thờ, xây mộ, dựng bia tưởng niệm, tri ân công đức Nguyễn Hữu Cảnh.

3.1.2.2. Với tín ngưỡng thờ Thoại Ngọc Hầu

Thoại Ngọc Hầu tên thật là Nguyễn Văn Thoại (1761 – 1829). Ông xuất thân trong một gia đình nông dân nghèo, tại Đà Nẵng (ngày nay). Khi đến vùng đất An Giang, Thoại Ngọc Hầu đã cải tạo thiên nhiên đem lại nguồn sống cho người dân. Ông đã cho đào kênh Vĩnh Tế, Thoại Hà, mở đường và làm cầu tạo điều kiện đi lại dễ dàng và giao thương buôn bán. Thoại Ngọc Hầu đã có công mở đất, làm cho vùng đất trù phú, giàu sức sống, thu hút các tộc người đến đây sinh sống. Với công lao to lớn đó, Thoại Ngọc Hầu đã trở thành phúc thần trong tâm thức nhân dân.

3.1.2.3. Với tín ngưỡng thờ Nguyễn Trung Trực

Nguyễn Trung Trực sinh năm 1838 dưới thời Minh Mạng. Nguyên quán của Nguyễn Trung Trực thôn Vĩnh Hội, tổng Trung An, huyện Phù Cát, trấn Bình Định (ngày nay là thôn Vĩnh Hội, xã Cát Hải, huyện Phù Cát, tỉnh Bình Định). Sự nghiệp kháng chiến của Ông được biết đến qua hai chiến công lẫy lừng là *Hỏa Nhựt Tảo Thuyền* (còn gọi là *Hỏa hồng Nhựt Tảo*) và *Đồn Kiên Giang Lũy* (còn gọi là *Kiểm Bạt Kiên Giang*). Sau khi hi sinh, Nguyễn Trung Trực được người dân tín ngưỡng, tôn thờ.

3.2. SỰ DUNG HỢP ĐẠO BỬU SƠN KỶ HƯƠNG TRONG TÍN NGƯỠNG THỜ TRẦN VĂN THÀNH

3.2.1. Sự dung hợp quan niệm Đạo và Đồi

Một tôn giáo ra đời trên nền tảng kết hợp 3 yếu tố: điều kiện tự nhiên, hoàn cảnh lịch sử xã hội và nhu cầu giải tỏa, cân bằng tâm lý của con người. Vùng đất An Giang ở Tây Nam Bộ là nơi dung nạp nhiều loại tín ngưỡng tôn giáo, đặc biệt còn là nơi xuất phát các tôn giáo bản địa đặc trưng ở Nam Bộ, như: Bửu Sơn Kỳ Hương, Hòa Hảo, Tứ Ân Hiếu Nghĩa ... gắn với vai trò các “ông đạo”, trong đó có Đoàn Minh Huyền - người sáng lập ra Đạo Bửu Sơn Kỳ Hương vào năm Kỷ Mão (1849) tại vùng núi Thất Sơn. Trong các đệ tử của Ngài, Trần Văn Thành được Phật Thầy chọn giao tâm “Ấn” để tiếp nối con đường chính đạo của Bửu Sơn Kỳ Hương.

3.2.2. Sự dung hợp quan niệm về học Phật và tu Nhân

Đức Phật Thầy Tây An chọn hình thức tu theo Phật giáo và nghi thức cổ truyền là lập chùa chiền làm nơi thờ tự cho người dân đến cúng bái và gửi gắm niềm tin. Để đạt được nội dung trên, Phật Thầy Tây An xây dựng giáo lý cho Đạo Bửu Sơn Kỳ Hương rất đơn giản để người dân dễ hiểu, dễ thấm thấu mà xây dựng, tu chỉnh bản thân. Đó là phương pháp học Phật và tu Nhân, gắn cuộc đời hành đạo với bốn phận xã hội.

3.2.3. Sự dung hợp quan niệm về Tứ ân

Tứ Ân gồm: *Ấn tổ tiên cha mẹ*, *Ấn đất nước*, *Ấn Tam bảo*, *Ấn Pháp bảo*. Mỗi Ấn được các tín đồ Phật giáo và Bửu Sơn Kỳ Hương bảo tồn và lưu truyền từ đời này sang đời khác nhằm xiển dương Phật pháp, làm cho Phật pháp ngày một dương minh.

3.3. VAI TRÒ CỦA TÍN NGƯỠNG THỜ TRẦN VĂN THÀNH ĐỐI VỚI NGƯỜI DÂN TỈNH AN GIANG

3.3.1. Xây dựng niềm tin và điều chỉnh hành vi của người dân

Việc thờ cúng thể hiện lòng tri ân đối với các anh hùng dân tộc, những người có công với quê hương, đất nước và thể hiện niềm tự hào về dân tộc đã là một truyền thống gắn với bản sắc văn hóa Việt. Trong tâm thức của người dân An Giang, các tín ngưỡng dân gian thờ các vị thần, thánh, anh hùng dân tộc, nhân vật lịch sử chiếm vị trí rất quan trọng trong đời sống tâm linh.

3.3.2. Giáo dục tinh thần yêu nước

Tình yêu quê hương, đất nước và niềm tự hào về dân tộc sẽ được khơi gợi trong mỗi chúng ta khi có dịp tìm hiểu về lịch sử hào hùng của dân tộc qua các di tích lịch sử, trong đó có di tích lịch sử đền thờ Trần Văn Thành. Tham dự lễ hội Trần Văn Thành, người dân có cơ hội hiểu biết thêm về lịch sử đấu tranh chống Pháp kiên cường, bất khuất của các thế hệ người dân vùng đất An Giang mà tiêu biểu là Quan cơ Trần Văn Thành.

3.3.3. Củng cố sự đoàn kết cộng đồng

Cộng đồng người có mối quan hệ với nhau trong quá trình sinh hoạt lao động, văn hóa, lễ hội,... Một hoạt động bất kỳ nào của con người dù chủ quan hay khách quan trong sinh hoạt đều ảnh hưởng đến cộng đồng. Vì tính đặc thù này, mỗi cộng đồng hình thành và tồn tại trên cơ sở của những gắn kết. Tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành có vai trò rất lớn trong việc gìn giữ tính cộng đồng gắn kết nhau.

3.3.4. Giữ gìn văn hóa truyền thống của địa phương

Hướng về cội nguồn, từ xưa đã là truyền thống đạo đức Việt Nam “*Uống nước nhớ nguồn*” hay “*Ăn quả nhớ người trồng cây*” không chỉ là câu nói cửa miệng mà còn là phương châm sống và ứng xử của người Việt Nam trong cuộc sống hàng ngày, đều được thể hiện trong các nội dung của tín ngưỡng. Đó là nguồn cội tự nhiên mà con người vốn từ đó sinh ra và nay vẫn là một bộ phận hữu cơ, nó bảo lưu được những di sản văn hóa truyền thống, nhằm trao truyền lại cho các thế hệ sau.

Tiểu kết

Tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành có một vị thế đặc biệt trong lòng người dân ở tỉnh An Giang. Tín ngưỡng này có yếu tố tương đồng và khác biệt với tín ngưỡng thờ Nguyễn Hữu Cảnh, Thoại Ngọc

Hầu, Nguyễn Trung Trực. Những nét riêng của tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành góp phần vào sự đa dạng văn hóa của đất An Giang.

KẾT LUẬN

An Giang là vùng đất gắn bó với nhân vật lịch sử Trần Văn Thành. Là địa phương hội tụ các điều kiện tự nhiên: địa hình núi non, kênh rạch rất đặc thù trong vùng đất Tây Nam Bộ. Tại vùng đất này, con người trong mối quan hệ đa chiều với môi trường, môi sinh và văn hóa “*uống nước nhớ nguồn của dân tộc*” Việt Nam. Người dân An Giang đã thiêng hóa người anh hùng có công mở đầu cuộc khởi nghĩa chống Pháp. Đó là ông Trần Văn Thành và đã được người dân tín ngưỡng thờ cúng ở nhiều nơi ở tỉnh An Giang. Nay, chúng tôi tìm hiểu và nghiên cứu tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành ở tỉnh An Giang. Khi nghiên cứu, chúng tôi đã đặt ra và giải quyết các vấn đề sau đây:

1.Xác định ông Trần Văn Thành là người đầu tiên khởi nghĩa chống quân Pháp xâm lược ở đất An Giang. Cuộc khởi nghĩa đã được người dân tỉnh An Giang ủng hộ và nhanh chóng trở thành làn sóng chống Pháp. Hình ảnh đó của Trần Văn Thành lan tỏa và không ngừng phát triển theo một quy luật vận động của văn hóa dân tộc (công ơn – tín ngưỡng - ghi nhớ). Người dân An Giang đã phát triển công – ơn đó của ông Trần Văn Thành thành một giá trị văn hóa tâm linh đáp ứng nhu cầu của con người. Chúng tôi khẳng định luận điểm trên là nhờ đã tổng quan các tài liệu liên quan đến văn hóa Nam Bộ, Tây Nam Bộ và Trần Văn Thành. Các tài liệu này đóng góp tích cực vào việc làm rõ ông Trần Văn Thành (thân thế và sự nghiệp).

2.Xác định tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành là giá trị văn hóa tinh thần của người dân An Giang. Nó được tàng ẩn trong các thành tố của tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành (Truyền thuyết, cơ sở thờ tự, lễ hội). Việc nghiên cứu làm rõ các thành tố của tín ngưỡng, chúng tôi đã tiến hành khảo sát thực địa ba lần vào dịp lễ hội Trần Văn Thành ở An Giang. Ngoài ra, chúng tôi đi vào các dịp lễ tết trong năm. Việc đi thực địa này, chúng tôi đã mắt thấy, tay sờ, tai nghe về công trạng và niềm tin tín ngưỡng của người dân nơi đây kể lại. Khẳng định nội dung nghiên cứu chắc chắn hơn, chúng tôi sử dụng phương pháp nghiên cứu liên ngành văn hóa học và kết hợp với lý thuyết nghiên cứu cấu trúc chức năng, lý thuyết vùng văn hóa để nhận diện được các truyền thuyết, cơ sở thờ tự và lễ hội của ông Trần Văn Thành có nét văn hóa riêng. Trên cơ sở các lý thuyết đó, chúng tôi xây dựng khung phân tích nội dung cần làm rõ cho luận án. Đó là giá trị văn hóa vật

chất, văn hóa tinh thần được thể hiện trong lễ hội và sự tác động qua lại với mối quan hệ biện chứng trong đời sống cộng đồng.

Những giá trị văn hóa vật chất và tinh thần trong lễ hội Trần Văn Thành hiện hữu trong thời gian thiêng và không gian thiêng qua phần lễ và hội. Các lễ vật dâng cúng Trần Văn Thành được người dân quý trọng như là vật thiêng. Đó là sự tri ân, tưởng nhớ Trần Văn Thành. Đồng thời, các hoạt động hội cũng thể hiện tín ngưỡng của người dân với Trần Văn Thành. Sự song song của lễ và hội trong lễ hội Trần Văn Thành đã tạo ra một bức tranh tín ngưỡng sinh động và đó là sản phẩm văn hóa của người dân An Giang.

Tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành qua lăng kính phản chiếu của xã hội được 150 năm khẳng định được giá trị văn hóa tinh thần của tín ngưỡng. Đó là việc xây dựng các cơ sở thờ tự (đền Trần Văn Thành, Dinh Sơn Trung, các Ông Thê,...) khang trang và cũng là nơi dung hợp các yếu tố văn hóa tạo ra giá trị văn hóa mới cho đất An Giang. Các cơ sở thờ tự này là nơi diễn ra lễ hội Trần Văn Thành với quy mô hoành tráng. Các nghi lễ thờ cúng trong lễ hội được người dân lưu giữ và truyền qua nhiều thế hệ như một “*bảo vật sống*”. Tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành đã trở thành văn hóa truyền thống “*uống nước nhớ nguồn*” của người dân An Giang.

Lễ hội diễn ra cũng là lúc người dân địa phương, các vùng lân cận mang lễ vật dâng cúng ông Trần Văn Thành và ôn lại lịch sử hào hùng của cuộc khởi nghĩa. Với chiến công và truyền thuyết, Trần Văn Thành đã trở thành một tấm gương sáng về lòng yêu nước, thương dân đến giây phút cuối cùng. Với sự dũng cảm, bản lĩnh, Trần Văn Thành đã sống mãi trong lòng người dân hôm nay.

3.Xác định vai trò của tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành đối với người dân An Giang rất quan trọng. Tín ngưỡng này đã cho người dân niềm tin tích cực vào cuộc sống. Việc thờ cúng Trần Văn Thành trong tâm thức của người dân như thờ cúng tổ tiên. Việc làm này thể hiện niềm tin tín ngưỡng vào ông Trần Văn Thành. Tín ngưỡng Trần Văn Thành điều chỉnh hành vi và nhận thức của người dân tốt hơn và lối sống đẹp hơn theo quan niệm học Phật, tu Nhân mà Trần Văn Thành đã kế thừa của Phật Thầy Tây An.

Tín ngưỡng Trần Văn Thành còn được biểu hiện qua nghi thức lễ hội gắn kết tinh thần cộng đồng của người dân An Giang. Sự gắn kết tạo ra sức mạnh cộng đồng hướng tới lối sống văn minh. Đó là lối sống, các ứng xử giữa con người với con người, giữa con người

với thần thánh trong lễ hội thể hiện văn hóa dân tộc. Vì thế, tình cảm của người dân An Giang trong cộng đồng được bồi đắp, nâng lên với tinh thần và ý thức tự quản để phát huy tín ngưỡng trong cộng đồng truyền từ đời này sang đời khác.

Tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành đã tạo ra một hệ thống giá trị văn hóa làm thỏa mãn nhu cầu tinh thần của người dân về sự hưởng thụ và sáng tạo lễ hội góp phần tích cực vào phát triển xã hội. Các giá trị văn hóa đó đã làm phong phú thêm đời sống văn hóa tinh thần của người dân. Cộng thêm chính sách phát triển tín ngưỡng của tỉnh An Giang đã giúp cho tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành phát triển đúng hướng, phù hợp với tinh thần hưởng thụ giá trị văn hóa tâm linh và góp phần phát huy tích cực tác dụng của lễ hội vào đời sống của người dân.

Trần Văn Thành đã tiếp nối được truyền thống yêu nước và mở đất của ông cha như: Nguyễn Hữu Cảnh, Thoại Ngọc Hầu, Nguyễn Trung Trực trên vùng đất quê hương An Giang. Sự tiếp nối của ông đã đem đến cho An Giang tinh thần chống Pháp kiên cường và nhiều vùng đất hoang vu thành nơi trồng trọt màu mỡ tiêu biểu là vùng Bảy Thưa, Láng Linh. Những nơi có dấu tích Trần Văn Thành đi qua mang lại cho người dân có cuộc sống ấm no, hạnh phúc (vùng đất ba Ông Thè).

Tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành được người dân An Giang bảo tồn, phát huy và đã trở thành nét văn hóa đẹp. Ngày nay, tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành đã trở thành ngọn đuốc sáng về lòng yêu nước để giáo dục cho thế hệ trẻ hôm nay về tinh thần yêu nước và xây dựng đất nước. Vì vậy, tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành với ý nghĩa tốt đẹp trong đời sống tinh thần của người dân nhằm phát huy mặt tốt để giúp con người duy trì văn hóa truyền thống, đạo lý nhân văn của dân tộc và giữ gìn văn hóa địa phương trong xu thế hội nhập với thế giới.

4. Bức tranh tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành được chúng tôi nghiên cứu và thực hiện thấy được ý nghĩa lịch sử, văn hóa của người dân An Giang. Với bức tranh này, chúng tôi vẽ lên nội dung trong sự hạn hẹp của tài liệu nghiên cứu về ông Trần Văn Thành. Vì vậy, khi thực hiện đề tài này, chúng tôi gặp nhiều khó khăn về tư liệu. Chúng tôi phải khảo sát lấy tư liệu thực tế về cơ sở thờ tự và niềm tin của người dân đối với ông Trần Văn Thành. Lễ hội Trần Văn Thành diễn ra cùng một lúc ở nhiều địa phương gặp nhiều khó khăn cho việc khảo sát. Tuy nhiên, chúng tôi cố gắng thực hiện bước đầu nghiên cứu tín

ngưỡng thờ Trần Văn Thành theo một hệ thống dựa vào các phương pháp nghiên cứu và lý thuyết cấu trúc chức năng và vùng văn hóa để làm nổi bật tín ngưỡng này. Chúng tôi hy vọng công trình luận án này góp phần xiển dương tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành trong đời sống của người dân An Giang. Luận án còn là sự tri ân sâu sắc của chúng tôi đối với ông Trần Văn Thành. Qua nghiên cứu, chúng tôi nhận thấy rằng: *“Luận án còn nhiều khoảng trống mà khi thực hiện chúng tôi chưa có điều kiện tìm hiểu, đào sâu”*. Chúng tôi hy vọng bước đầu hoàn thành công trình này làm bước đệm cho nghiên cứu sâu tín ngưỡng thờ Trần Văn Thành góp phần tạo dựng bản sắc văn hóa tỉnh An Giang.

DANH MỤC CÔNG TRÌNH CỦA NCS ĐÃ CÔNG BỐ LIÊN QUAN ĐẾN ĐỀ TÀI LUẬN ÁN

1. “*Lễ hội anh hùng dân tộc Trần Văn Thành ở huyện Châu Phú, An Giang và các giá trị văn hóa của lễ hội*”, Tạp chí Giáo dục và xã hội, Cơ quan Nghiên cứu, Lý luận, Diễn đàn Giáo dục của Hiệp hội các Trường Đại học, Cao đẳng Việt Nam, (111), tr. 141 - 145.

2. “*Tín ngưỡng anh hùng dân tộc ở miền Tây Nam Bộ qua các giai thoại*”, Tạp chí Giáo dục và xã hội, Cơ quan Nghiên cứu, Lý luận, Diễn đàn Giáo dục của Hiệp hội các Trường Đại học, Cao đẳng Việt Nam, (120), tr. 134 - 137.

3. “*Đức Quán Cơ Trần Văn Thành trong tâm thức người An Giang*”, Tạp chí văn hóa học, Cơ quan của Viện Văn hóa Nghệ thuật Quốc gia Việt Nam, (6), tr.72 - 76.